

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Nicolai Cavssini Trecensis, E Societate Iesv, De Eloqventia
Sacra Et Hvmana Libri XVI**

Caussin, Nicolas

Coloniae Agrippinae, 1634

13. De artificio implendæ Periodi.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-70090](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-70090)

uno (quas simplices continuationes nominamus) continentur. Quando enim membrum longitudinem, & flexum in fine habuerit, tunc unius membri ambitus efficitur, ut *Ἡ γὰρ σαφὴς φράσις πολὺ φῶς παρέχει τὰς ἀκρόων διαβολαίς*, ubi autem multa iunguntur membra, enitendum est, ut in colon amplum, & dignitatis plenum cadat circumscriptione.

Vt verò periodus sit moderata, cautio adhibenda est, ne membris longius excurrentibus utatur, alioquin compositio immoderata, & ad intelligendum difficilis efficitur; Nam, neque ars poetica ultra hexametrum progressa est, nisi alicubi in paucis.

Atque ut redundancia orationem non deestet, sic, neque exiguitas obieiunam, & angustam nominum structuram, qualis hæc est, vita brevis, ars longa, præcepto occasio, quam ille *καταλαβόντων τὴν εὐκαλαφρότητον* vocat.

Hæc fermè nobilis sophista, qui profectò, dum maiores periodos omnes, quatuor hexametris circumscribit, videtur mihi de vestis magnitudine, aut paruitate de cernere, antequam corpus nouerit. Primum concipienda est mente sententia, deinde ille periodus, ut vestis accedet. Itaque, cum quis orator versetur in illo tenui, & elinato genere dicendi, nec habet amplam rerum congeriem, mollioribus fermè numeris explet sententias, at verò, cum in rebus exaggeratis adiunctorum obuerfatur multitudo, sæpissimè extra istas delicatiorum Rhetorum ripas, vibratus orationis impetus effertur.

Rectè dixit Xenophon *ἀφικόντο οἱ Ἕλληες ἐπὶ τὴν Τηλεβοῶν πόλιν. οὗτος ἦν μέγας ἡ οὐ, καλὸς δέ.* Venerunt Græci ad Teleboam fluvium, hic magnæ quidem non erat, amœnus tamen. & peruertit gratiam periodi, qui ita extulit, erat quidem ille magnitudine multo inferior, at ceteros amœnitate longè antecellebat.

Peruertit, inquam: quorsum? quia pygmæo grandiores cothurnos aptare voluit, quàm pedis mensura pateretur.

At verò, si mihi non Teleboas, sed Tigris, aut Ister extra ripas effertur scens sit describendus, qui se vasto quodam impetu restagnans efferat petulantius, qui agros antea alendis frugibus mites, nunc desolatatos obruat, qui sudatos tot mensibus agricolarum labores proterat, qui segetes in culmum iam erectas,

& lato partu luxuriantes decutiat, qui botres hauriat cum suis laboribus, qui supra miserorum agrestium mapalia feratur elisus, & torrens, qui obstantes frustra moles, per nexus operum manans excindat, qui inserpulta etiam mortalium capita, & abreptos à complexu matrum paruulos communi ruina sepeliat, quis tunc me iubeat quatuor hexametris orationem circumscribere?

Prima igitur lex magnitudinis in periodo est circumscriptio sententiæ, & notionis, quæ est in mente; hæc si grauis est, & multarum rerum comitatum habet, longiores amat tractus verborum; sin contra breuis, vel modica, ut in attenuato, & mediocri genere fieri solet, puerilis est ingenij diffusius extendere.

Deinde etiam in graui genere videndum est, ne longiores illæ periodi irrepant ex affectatione, sed necessitate quâdam fluere videantur, ne multæ grandiores continuentur, ne elidant spiritum dicentis, ne ramensis, & quisquilijs, hoc est, minutis sensibus sint operata, & quasi bullatis nugis intumescant.

De artificio implende periodi.

CAPVT XIII.

Amplificandæ igitur periodi artificium plurimum confert ad eloquentiam, de quo hic pauca subiungam. Amplificatur autem periodus quinque modis.

Primo, per definitionem.

Secundo, per enumerationem.

Tertio, per interpretationem.

Quarto, per congeriem, siue incremencorum.

Quinto, per adiuncta, siue per circumstantias.

I. Per definitionem: ut pro Milone Cicero, cum posset dicere, vidimus curiam incendi. Verbum illud definiit, & ita amplificat: Vidimus templum Sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab vniuerso populo Romano concessam vni ordini, inflammari, excindi, funestari.

II. Per enumerationem partium. Ut cum esset latis dicere, omnes iugent Clodium, tamen partibus ita enumeratis exornat: Publij Clodij mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget Senatus, moerere questus

o o

ordo

ordo, tota ciuitas confecta senio est, squalent municipia, affliguntur Coloniae, agri denique ipsi, tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum ciuem desiderant. Hæc dilatandi ratio pulcherrima est, & præstantissima, cum totum in partes diducimus.

III. Per interpretationem. Ex verbo protrahitur oratio, cum, quod semel vno verbo dictum, idem alijs verbis eiusdem significationis repetitur: Sed magnus esse debet distinctionis delectus: vt, An verò, iudices, vos soli ignoratis: vos hospites in hac vrbe versamini, vestra peregrinantur aures, neque in hoc peruagato sermone ciuitatis versantur? Cicero 2. Philippic. Tu ingredi illam domum ausus es, tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum adium Dijs penatibus os illud importunissimum ostendere? Huius generis apud Ciceronem innumerabilia penè sunt exempla, & plura, quam apud Demosthenem.

IV. Per incrementum, siue congeriem, vt, abiit, excessit, euasit, erupit: & ita multa synonyma à Cicerone congeruntur, quæ nihil faciunt ad interpretationem, ad amplificationem multum.

V. Per adiuncta, quæ septem enumerantur.

Quis, quid, ubi, quibus auxilijs, cur, quomodo, quando.

Naturalia
vel fortuita.

Quis, significat personam, cuius adiuncta sunt, vel à natura, vel à fortuna. A natura, homini insunt animi, aut corporis bona, vel mala; animi bona sunt, virtutes, & scientiæ: mala, vitia, & ignorantia.

Ad eadem quoque pertinent omnes artes, & scientiæ, quibus quisque potest præditus esse, & quarum vsus, aut bonus est, aut malus: præterea vis naturalis, & ingenium, indoles, memoria, & alia. Affectus, ira, odium, lenitas, amor, cupiditas, lætitia, metus, spes, dolor, misericordia, clementia, & alij. Corporis bona sunt, proceritas, forma, dignitas in viris, venustas in feminis, velocitas, pulchritudo, vires, valetudo, robur, sexus, & cætera.

Corporis mala sunt, nimia paruitas, enormis proceritas, deformitas, infirmitas, tarditas, mutilatio, claudicatio.

Fortunæ bona, aut mala sunt, nomen, genus, propinqui, affines, liberi, amici, educatio, studium, opes, honores, potestas, magistratus, libertas, diuitiæ, nobilitas, mores, &c. ex quibus quæuis notatio duci potest.

Quid, rem notat, factam, dictam, cogitam, opus, quod fit, fiet, aut factum est.

Vbi, designat locum, in quo res est, fuit, erit, fit, fiet, aut facta est.

Habet locus varias species exprimendas, quas commemorat Cicero in partitionibus oratorijs, vt, si sit sacer, profanus, publicus, priuatus, commodus, incommodus, angustus, amplus, apertus, clausus, inferior, superior, munitus, immunitus. Tempora sunt, pacis, & belli, induciarum: anni quoque partes enumerat: hyemem, ver, æstatem, autumnum, menses, hebdomadas, dies festos, nefastos, noctem, diem, &c.

Auxilium complectitur, præsidia, vires, causas adiuuantes, corporis & fortunæ bona, instrumenta animata, vt seruos, administratos; inanimata, vt sicam, gladium, hastam, tormenta. Quoties, significat numerum quemcumque, aut iterationem rei factæ, aut faciendæ.

Cur, Causam maximè efficientem exprimit, aut finalem, aut facti, aut dicti: vt, quo consilio, cuius respectu, rei pub. religionis, amicorum, rei priuatae, tyrannidis, lucri, quæ spe: quo metu: quo dolore: qua lætitia? &c.

Quomodo, indicat modum, quo res facta est aut fit, aut facienda est, qui modus aliquando designatur breuiter per aduerbia, per ablatiuos, per comparatiuos, per similitudines: aliquando, late, & copiosè per alias circumstantias explicatur, vt, si mortis, aut pugnae modus referatur.

Quando, tempus refert, quo quidpiam fit, fiet, aut factum est: in hoc genere sunt, tempora pacis, & belli, induciarum, anni partes, autumnum, hyems, ver, æstas, menses, hebdomas, dies festus, nefastus, serenus, pluuius, nox, vesper, mane, meridie.

Nunc illustre exemplum subiiciam, quo artificium Ciceronis in eo deprehendas. Vis intueri quid possit ista amplificatio? singe tibi hanc periodum. Quæ precatus sum, cum consulem L. Murænam renuntiaui, eadem precor, & vt vos cum populo Rom. consentiatis. Age, perspice nunc, vt est immutata per adiuncta, congeriem, &c.

Quæ precatus sum à Dijs immortalibus, iudices, more, institutoq; maiorum: illo die, quo auspicato comitijs centuriatis Lucium Murænam Consulem renuntiaui, vt ea res mihi, magistratuique meo, populo plebique Romanæ, bene, atque feliciter eueniret, eadem

dem precor ab iisdem dijs immortalibus, ob eiusdem hominis, consulum vnâ cum salute obtinendum: Et, vt vestra mentes, atque sententia, cum populi Romani voluntate, suffragijsque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque adferat: Et ex eo licet videre, quæ sit iusta periodi amplificatio, habenda enim est ratio perspicuitatis, nec multa sunt cum obscuritate promiscuè agglutinanda: Cauendum quoque, ne dum amplificatio studio abducimur, periodus in nimiam magnitudinem excreseat, nisi fortè sit distributio, aut enumeratio, & similes amplificatiois figurae.

De delectu, & compositione nominum, ad venustandam periodum.

CAPVT XIV.

Cic. 3. de
n. n. 169.

AGenne, quoniam protrahenda periodi rationem habes, quarum venustanda modum is autem est duplex, in delectu scilicet, & compositione verborum: legenda sunt, vt præcipit Cicero, consonantia, grauias, lenia, nitida.

Consonantiora sunt superlatiua positiuis, in graui præsertim genere dicendi: vt pro lege Manil. [Quamquam mihi frequens conspectus vester multo iucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus est visus, Quiritis.

Item verba præstant plerumque, vt, *Dominatrix animi cupiditas*, consonantius est, quam si *dominam* dicas; *regnatorem Asia* grauius protulit Virgilius, quam *regem*.

Ad summum composita, vt grandiora sunt, sic vocaliora, pro Roscio Amer. [Parentum pœnas a consceleratissimis filijs repetunt. Sic, constuprare, permouere, exercuciare, meliora sunt, quam stuprare, mouere, cruciari.

Grauiora sunt, quæ maiorem vim, aut bo- nitatis, aut malitiæ ostendunt, quæque magis aut prodesse, aut nocere videntur.

Leniora sunt, si vitentur sordida, & abiecta, licuit Martiali inquinato vocabulo vti, quod *Sic. dicitur*, Cicero melius expressit per detractionem confecti, consumptique cibi; nolo dici, morte *Africani castratam esse Rempub.* nolo steruus

curæ dici *Glauciam*, quamuis sit simile, tamen est vtrobique deformis cogitatio similitudinis.

Hæc vbi lecta fuerint vocabula, magno deinde artificio sunt coniungenda: siquidem felicissimus est dicendi modus, cui rectus ordo, aut apta iunctura, & cum his numerus oportune cadit: quod si negligatur, plurimum de oratione detrahitur suauitatis. Sex vitia contra compositionem notat Cicero.

Primum est concursus, & hiatus vocalium, quæ vastam, & incomptam orationem reddunt, vt; *Pacca amor amantissima*, Et, *Ego omni officio*, quamquam Ciceronianum est, sed in familiari collocaione toleratur.

Secundum, eiusdem literæ nimia assiduitas, quæ rixetur in orationis commissura, vt; Rex Persarum Xerxes pontum pedibus pertransiuit. Aspera sanè, & iniucunda hæc oratio, propter asperos consonantium concursus: melius, si quis ita commutet; [Xerxes opulentissimus Rex Persarum, cum in Græciam venire decreuisset, super Hellespontum fabricato ponte, pedibus ipsam mare pertransiuit.

Tertium, eiusdem verbi nimia assiduitas, vt; Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere.

Quartum, nimis crebra Homœoptora, vt; Veniunt fientes, plorantes, lachrymantes, obstantes.

Quintum, traictio verborum, & transpositio inconcinna, quo in vitio est Lucillius poeta, vt sæpè, tam in hoc versiculo:

Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli.

Nec mirum, si stans pede in vno recentior versus similes componebat. Affectata est autem ista compositio Mœcenatis, inter sacra monis aqua faxinos, & ideo peruerla.

Sextum, longa verborum continuatio, & nimis proluxa periodus, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit, nisi tamè necessaria videatur aliquando perigræphe, quæ est excessus supra iustam periodum, propter multiplicem partium enumerationem.

His adde amphibologiam orationis, & collidètia nomina, vt, *res inuisa visa*, & multa monosyllaba leuius subsultantia, & si quæ ex postrema syllaba antegressæ dictionis, ac prima consequentis fiat nominis deformitas.

Ordo, & collocatio.

Ordo, & collocatio verborum hoc exigit, vt in simplicibus leuiori postponatur graui-